

BÖLGESEL DENGESİZLİĞİN ORTAYA ÇIKIŞ NEDENLERİ, FAYDA VE SAKINCALARI

Dr. Zeynel DİNLER

Eğer bölgesel dengesizliği, aynı alanın (espace) farklı yerlerinde (zones) görülen her çeşitten eşitsizlik olarak belirlersek, her memlekette ve her memleket grubunun bünyesinde bölgesel dengesizlik bulunacaktır. Gözlemler gösteriyor ki, «İktisadi ve sosyal kalkınma çeşitli milletler arasında olduğu gibi, aynı millet bütünü içinde de farklı hızlarla gerçekleşti ve gerçekleşmektedir» (1). «Dengesizlik» kavramı, ilk defa çok yakın bir geçmişte gelişmiş ve az gelişmiş memleketlerin muakeyesesini takiben dünya kamu oyunca sezinlendi. Bir devlet bütünü içinde görülen bölgesel dengesizlik ise ancak 1929 büyük krizinden sonra dikkatleri üzerinde topladı. Ve nihayet ikinci dünya harbinden sonra, başta Batı Avrupa devletleri olmak üzere birçok devletlerde bölgesel denge politikası uygulanmasına geçildi.

Hemen belirtmek lâzım ki, Türkiye'nin doğusu ile batısı arasındaki iktisadi ve sosyal dengesizlik, memleketimize özgü bir sorun değildir. Aşağı yukarı, her memleket, az veya çok, bu denli bir sorunla karşı karşıyadır. Bölgesel dengesizliğin ortaya çıkış sebepleri, fayda ve mahzurları üzerinde yapmaya çalıştığımız bu inceleme, Türkiye'nin doğusu ile batısı arasındaki dengesizliği inceleyecekler, bu soruna daha geniş bir açıdan bakmak olanağını verebilirse, çalışmamız amacına fazlasıyla ulaşmış olacaktır.

I — BÖLGESEL DENGESİZLİĞİN ORTAYA ÇIKIŞ NEDENLERİ

Esas konumuz bir ülkenin farklı bölgeleri arasında görülen iktisadi ve sosyal dengesizlik (ki buna statik açıdan, farklı kalkınma derecelerinde bulunma diyebiliriz) olduğu halde, İsveçli iktisatçı

(1) BUGNICOURT Jaques. «Disparités régionales et aménagement du territoire en Afrique». Lib. Armand Colin. Paris. 1971. s. 15.

Gunnar MYDRAL (2) gibi, bu dengesizliklerin ortaya çıkış nedenleri yönünden, milletlerarası dengesizliklerden pek ayrılamıyacağı kanısındayız. O halde, bu iki tür dengesizlik arasında sebepsel bir yaklaşım söz konusu olmaktadır.

1. Dengesizliğin Tarihsel Kökeni.

Kalkınmayı cemiyetlerin tarihi kadar eski kabul eden tabii bir eğilime göre, daima gelişmiş ve az gelişmiş memleketler veya daha farklı bir deyişle, zengin ve fakir memleketler vardı. Bu tezin tamamen yanlış olduğu fikrini Jaques FREYSSINET (3) ile paylaşıyoruz.

Endüstri ihtilaline kadar dünya tarihi bir takım büyük medeniyetlerin yükselme, duraklama ve çökme sürecini takip etmeleriyle karakterize ediliyordu (4). Diğer taraftan, bu devletler arasında erişilen iktisadi kalkınma seviyeleri yönünden büyük farklar yoktu. Üstün sınıfların zenginliği, iktisadi gelişmenin bir neticesi olmaktan çok aşağı sınıfların ve devletlerin istismarına dayanıyor, geniş halk tabakaların yaşama şartları asgari geçim seviyesi civarında dolaşıyordu. «İnsanların büyük çoğunluğunun payına hâlâ fakirlik düşmekteydi» (5). O halde, bu devredeki devletler, askeri üstünlük, iyi bir sosyal örgüt ve daha ziyade entellektüel ilerleme üzerine kurulu yordardı (6).

---

(2) MYRDAL G. «Théorie économique et pays sous - développés» Traduit par Mme (CHAZELLE. Présence Africaine, Paris. 1959. s. 20.

(3) FREYSSINET Jacques. «Le concept du sous - développement» Ed. Mouton. Paris, 1970. s. 8.

(4) «l'Histoire général du Civilisations», GROUZET'in başkanlığında. Vol. 1, 2, 3, nakleden FREYSSINET J. Op. Cit. s. 9.

(5) MAILLET Pierre. «La Croissance économique» Coll. Que sais-Je? P.U.F. no 1210. Vendome, 1969. s. 6.

(6) FREYSSINET. J. Op. Cit. s. 9, Diğer taraftan, Lord KEYNES, «l'Economie de nos petits - enfants» başlıklı eserinde şöyle diyordu. «Bizim tanıyabildiğimiz en eski zamandan... 17. asır başına kadar vasat insanın hayat seviyesinde büyük değişimler, (aşağılara ve yukarılara doğru,) yoktu. Salgın hastalık, açlık, savaşlar gibi felâketler saadeti gölgeliyordu. Fakat, ilerleme yönünde hiç bir değişiklik kaydedilmedi. Bu ilerlemedeki yavaşlık veya onun yokluğu iki sebebe bağlanmalıdır: Kapital birikiminin yokluğu ve önemli teknik ilerlemeleri de kayda değer eksiklik.» nakleden DOBB Maurice. «Croissance économique et sous - développement» Ed. F. MASPEDO, Paris. 1965. s. 11.

Bu düzen endüstri ihtilaline kadar devam etti. Bu tarihten itibaren, bazı memleketler, uzun devrede, eskisine oranla çok yüksek, kalkınma hızlarına erişmeyi başardılar. Örneğin Nicolas CALDOR' (7) a göre, Batı Avrupa devletlerinin 1750'den bu yana gerçekleştirdiği milli hasıla kalkınma hızı, ilk bir asırda eskisinin otuz kırk katı olmuştur. İki asır sonunda, farklı kalkınma hızları neticesi, bazı devletlerin iktisadi kalkınma sürecine girememeleri olayı ile birlikte, fert başına düşen milli gelir dağılımında olduğu kadar, dünya gelirinin dağılımında da çok büyük bir dengesizlik ortaya çıktığı görülmektedir. Pierre MAILLET'in belirttiği rakamlara göre, Fransa'daki fert başına ortalama milli gelir baz olarak alındığında, diğer devletlerin indeksleri aşağıdaki şekilde sıralanmaktadır :

Fransa	100
A.B.D.	200
Batı Avrupa	100 civarında
Rusya ve Avrupa	60 - 70
Japonya ve Güney Afrika	40
Avrupanın az gelişmiş memleketleri	35
Latin Amerika	30
Asya ve Afrika	10

Görülüyor ki, çeşitli memleketlerin milli gelirleri bir birinin 1 ile 20 katı arasında değişiyor (8).

O halde, endüstri devrimi, tarihsel açıdan, gelişmiş ve az gelişmiş memleketlerin ortaya çıkışının başlangıç noktası olarak kabul edilebilir. Bölgesel dengesizlikte, milletlerarası dengesizlikle aynı devrede ortaya çıktığına göre, endüstri devrimini, bölgesel dengesizliğin de tarihsel başlangıç noktası olarakta saptayabiliriz.

Öte yanda J.F. GRAVIER, iktisadi gelişmenin, bazı merkezlerde, bazı noktalarda, ilk önce başlamasını teknik medeniyet (9) safhalarıyla izah etmektedir. GRAVIER bu izahatı yaparken, İngiliz iktisatçısı Patrick GEDDES (Cities in Evolution) ile Amerikalı

(7) CALDOR NICOLES «Characteristics of economic developpement» s. 716 - 725. nakleden FREYSSINET J. Op. Cit. s. 9.

(8) MAILLET P. «La Croissance économique» Op. Cit. s. 27.

(9) GRAVIER J.F. «Economie et organisations regionales» Ed. Masson. PARIS 1971. s. 6.

sosyolog Lewir MUMFORD' (10) un analizlerine baş vurmaktadır. Bu yazarlara göre, teknik medeniyeti üç büyük safhaya ayırmak mümkündür :

- Eotechnique (teknik başlangıç)
- Paléotechnique (eski teknik)
- Néotechnique (yeni teknik)

«Teknik başlangıcı» devresi, su ve tahta **kompleksi teknoloji** olarak belirlenebilir ki, «mekanik esirlere» müracaat ile başladı.

«Eski teknik» devresi, ki endüstri ihtilalini başlatır, 1767'de başladı ve bir asır boyunca bir seri icatlarla devam etti. Bu devre kömür ve demir kompleksi olarak belirlenebilir.

«Yeni teknik devresi», ki 1870 yılı civarında ilk elektrik fırınının işlemesiyle başladı, günümüze kadar ulaşır. Bu devre de elektrik petrol, metal veya kimyasal bileşimler kompleksi olarak belirlenebilir.

«Teknik başlangıcı» devresinde, bölgesel dengesizlik, daha çok tarımsal ve hidrolik kaynaklara bağlı bir karakter gösteriyordu. Bu kaynaklar eşit olarak dağıldıkları zaman, bölgesel dengesizlik aşağı yukarı hiç görülüyordu, zira; yerleşim coğrafyası ve iktisadi faaliyetler, büyük şehirselleşmeler ve çölü andıran sahalara yer vermeden, oldukça homojen bir görünüşte bulunuyorlardı. Bu devre için, J. F. GRAVIER bize, tam Savoie ve Compté de Nice toplantisından sonraki ikinci imparatorluk Fransasını örnek gösteriyor. 1861 sayımına göre ortalama nüfus yoğunluğu km² ye 68 kişi idi ve 89 üzerinden 74 vilayette km² ye 40 ile 100 kişi düşüyordu ki, bu da aşağı yukarı memleket ortalaması idi. Yalnız dokuz vilayette km² ye düşen nüfus 100 kişiyi aşyordu : Seine-Seine ve Oise, le Nord ve le Pas de Calais, le Haut ve le Bas-Rhin, la Rhane ve la Saine Maritime (11).

Sanayi devrimiyle beraber, yani «eski teknik» devrine girişle bu devrime sahne olan memleketlerde bölgesel dengesizlikler ortaya çıkmaya başladı. İcatların yatağı (12) haline gelen İngiliz adalarında,

(10) MUMFORD L. «Technique et Civilisation» (Fransızcaya tercüme) Ed. Seul 1950.

(11) GRAVIER J.F. Op. Cit. s. 70.

(12) Buharlı gemi ilk defa 1781 yılında İngiltere'de Jouffray d'Abbans'ta görüldü. İlk, ilkel lokomotif Galler ülkesinde saatte 11 km. ile çalıştı. 1824 te Stephenson saatte 30 km. yapan ilk makinasını Stokton ve Darlington maden demir yolunda işletti. etc. Bak. GRAVIER. Op. Cit. s. 10.

kömür havzaları ve liman bölgelerinin (Liverpool, Glasgow, Londra, etc.) memleketin diğer bölgelerinden açık olarak ayrıldığı tesbit edilmiştir. Nihayet bütün Batı Avrupa memleketlerinde ve aynı zamanda Amerika Birleşik Devletlerinde az veya çok bölgesel denge sızlığın, «eski teknik» devri boyunca kendiliğinden ortaya çıktığı görülmüştür (13).

Bölgesel dengesizliğin tarihsel kaynağını inceledikten sonra, bu dengesizliğin ortaya çıkışının iktisadi mekanizmasını incelemeye çalışacağız.

2. Bölgesel dengesizliğin ortaya çıkış sürecinin iktisadi analizi

Dünya haritasına dikkatli bir bakışla, iktisadi kalkınmanın dünyanın her yerinde veya bir memleket yüzeyindeki her noktada aynı anda başladığını teorik olarak bile söyleyemeyiz. Gerçekten, yukarıda bölgesel dengesizliğin tarihsel kökenlerine inerken, kalkınmanın belli bir takım memleketlerde ve bilhassa bu memleketlerin imtiyazlı noktalarında (merkezlerinde, kutuplarında, bölgelerinde) başladığını gördük. İktisatçılar da, her yerde aynı andan iktisadi gelişmenin başlamasının imkânsız olduğunu, bir tesadüf neticesi belli bir noktada -ki bu oradaki tabii kaynakların zenginliği eseri, beklenmedik bir icat veya coğrafi yerleşme sonucu olabilir - başladığında, güçlü kuvvetlerin, gelişmeyi bu başlangıç noktası etrafında yığdığını kabul ederler (14).

İktisadi gelişmenin belli bir noktada giderek artması iki sebebe bağlanabilir (15). Birinci olarak firmalar «içsel artı ekonomi» lerden maksimum derecede yararlanabilmek için, büyüme arzusundadırlar

---

(13) Pierre MAILLET'e göre, endüstri ilk önce, imtiyazlı olan kömür havzalarında kuruldu ki, buna Avrupa'da Ruhr havzasını, Fransa - Belçika basenini, Saint - Etienne bölgesini, İngiltere'nin diğer bölgelerini (bunlar birçok maden yatağına sahiptir) Amerika'da Pensilvanya'yı misâl gösterileceği gibi, İtalya gibi memleketlerin de elverişsiz durumları da örnek verilebilir. Bak. MAILLET Pierre. «La Croissance économique,» Op. Cit. s. 43.

(14) Bak. PERROUX F. «Economie du XX eme Siécle» P.U.F. PARIS. 1964. s. 143. HIRSCHMAN A.O. «La Strategie du Developpement» İngilizceden tercüme ed. F. DON Coll. Economie et Humanisme. Les Ed. Ouvrière. PARIS. 1964. s. 209; GANNAGÉ Elias. «Economie du developpement» P.U.F. Paris. 1962. s. 62. MYRDAL Gunnar. Op. Cit. s. 35 - 38

(15) MYRDAL Gunnar. Op. Cit. s. 39.

(16) İkinci olarak ise, yine bu firmalar, «dışsal artı ekonomiler» den yararlanabilmek için, aynı bölgeye yerleşmeye yönelirler, zira bu dışsal tasarruflar diğer işletmelerinde yardımı ile bir «endüstriyel iklim» in doğması neticesi gerçekleşir (17).

Bazı ayrıcalıklı merkezlerde dışsal artı ekonomilerinin yaratılması, yeni bir coğrafi toplanma etkisi yaratır ki, buna «şehirleşme veya kalabalıklaşma etki» (effet d'agglomeration) (18) adı verilir. Elhassa bu etki neticesindedir ki, tatmin edici şartlarda, işletmelerin faaliyetleri için kaçınılmaz olan sayısız mesleki hizmetlerin (terzi reklam ajanları, hukuki ve mali danışmalar, gümrük ajanları, danışman mühendisler v.s. gibi) bulunabildiği büyük yerleşme merkezleri kurulur (19). Aynı zamanda bu büyük şehirlerde, ailelerin bütün fertleri, kendi ihtisaslarına göre iş bulabilirler.

Netice olarak, iktisadi gelişmenin «yeni teknik» devrinden itibaren, çeşitli sebeplerle iktisadi faaliyetlere elverişli tabii şartlara sahip olan, ayrıcalıklı bölgelerde başladığını görüyoruz. Böylece bazı merkezlerde başlayan ilerleme hareketi, içsel ve dışsal ekonomilerin olumlu tesirleri neticesi gittikçe artarak bu merkezleri daha da geliştirirken, içinde ayrıcalıklı merkez bulunmayan diğer bölgelerde nisbi bir duraklama ve hatta gerileme kaide haline geliyor (20).

(16) İçsel ekonomiler (İçsel tasarruflar), Alferd MARCHALL tarafından «Principes of economics» adlı eserinde bahsedildi. Bu kavram için şu eserlere müracaat edilebilir. FLAMANT M. «Concept et usage des écanamies externes» in Revue d'Economie Politique Jan -Fev. 1964 ve BARRE Raymond. «Economie Politique» Tomme premier P.U.F. PARİS. 1966. s. 446

(17) Dışsal ekonomiler (dışsal tasarruflar) kavramı da yine içsel ekonomiler gibi A. MARSHALL tarafından ilk defa kullanıldı. Buna rağmen daima muğlak kaldı. Bu kavram için aşağıdaki çalışmalara müracaat edilebilir : BARRE Raymonde «Economie Poli...» Op. Cit. s. 408; FLAMANT M. «Concopt et usage...» Op. Cit. s. 93 -110; AYDALOT Philippe «Note sur les économies externes et quelques notions connexes» in Revue Economique no. 6. Nov. 1965. s. 944 -973; BOURQUINAT H. «Economie et des économie externes» in Revue Economique. Juin 1964. s. 953; ve MASSE Pierre, «L'Amenagement du territoire, projection géographique de la societe de l'avenir» in «L'univers rural et la planification», BOUDEVILLE J.R.'nin başkanlığında P.U.F. PARİS. 1968. s. 64 -65.

(18) Şehirleşme etkisi için bakınız: FLANMANT M. Op. Cit. s. 107; AYDALOT F. Op. Cit. 956; BOURQUINAT H. Op. Cit. 956 ve PERROUX F. «Economie du XX éme siècle» Op. Cit. s. 209.

(19) FLAMANT M. Op. Cit. s. 108.

(20) MYRDAL G. Op. Cit. s. 39.

Elias GANNAGE'nin de belirttiği gibi, gelişme noktaları etrafında, kesif bir iktisadî ve sosyal hareketin giderek artması ve bunun neticesi bölgeler arası dengesizliğin ortaya çıkışı, kaçınılmaz bir zaruret olduğu gibi, iktisadi kalkınmanın da bir şartıdır (21). Yine aynı yazar şöyle devam ediyor : «Bu devre, bununla beraber bölgeler arasındaki gelir dağılımını saptadığı ölçüde acılı (douloureuse) bir devredir» (22). Evet, kaçınılması imkânsız olan bu zevksiz devreyi mümkün olduğu kadar kısa sürdürmek lâzımdır. Bu devrenin seyrini, iktisadi gelişmeyi gerçekleştiren kümülatif süreç açısından gelişmiş ve az gelişmiş bölgelerde inceleyeceğiz.

3. İktisadi gelişmenin kümülatif süreci.

Yukarıda, gelişmekte olan bir bölgenin her ne sebeple olursa olsun, bir defa kalkınma sürecine girince, içsel ve dışsal ekonomilerin de yardımıyla, gelişmesinin, daha da beslenip kuvvetleneceğini ve bunun neticesi bölgeler arası dengesizliğin doğacağını belirttik.

Bir bölge süratle gelişirken, diğer bölgelerin, hiç ilerlemediğini hatta gerilediğini veya ilerlemeye ayak uydurduğunu görebiliriz. Çünkü bir ülkenin kalkınma sürecine giren bölgesi ile diğer bölgeleri arasında olumsuz veya olumlu yönde daima bir ilgi vardır. Bu münasebetler, kalkınmakta olan bölgelerin diğerleri üzerinde yaptığı iki seri etken şeklinde ifade edilebilir : «Durdurucu etkenler (les effets de freinage)» ve «Çalıştırıcı veya geliştirici etkenler (les effets d'entraînement)» (23).

(21) GANNAGE Elias. «Economie du developpement» Op. Cit. s. 62, Yine aynı argüman için şu incelemelere müracaat edilebilir: DAVID Luis E. «Economie régionale et croissance» Ed. Genin. Paris. 1964. s. 12; BOUDEVILLE J.R. «Croissance économique des pays insuffisamment mis en valeur et peu peuplés» in les Cahiers Economiques l'Observation économique, sociale et financière. Juin 1956 s. 4.

(22) GANNAGE E. «Economie du dev...» Op. Cit. s. 62.

(23) Çeşitli yazarlar, bu olumlu ve olumsuz etkenleri izah için farklı ifadeler kullanırlar. Örneğin; A.O. HIRCHEMAN, «Effets de contagion et de polarisation» ifadesini «Strategie du developpement» (Op. Cit. s. 215) adlı eserinde kullanır. Aynı şekilde J. LAJUGIE «Effets d'entraînement et d'appauvrissement» ifadesini «Les Condition d'une politique...» (Op. Cit. s. 281) adlı makalesinde F. PERROUX, «l'Effet d'entraînement et du Stoppage (freinage)» ifadesini «L'economie du XX eme Siècle» (Op. Cit. s. 219) adlı eserinde; G. MYRDAL, «Les effets du remous et de propagation» terimlerini «Theorie économique...» (Op. Cit. s. 38) adlı eserinde ve nihayet E. GANNEGE - «Effets de stoppage et d'entainment» deyimini «Economie du dev...» (Op. Cit. s. 65) adlı kitabında kullanır.

A. Durdurucu Etkenler

Gelişmekte olan bölgeler, durgun bölgeler üzerinde bir takım olumsuz tesirlerde bulunurlar ki, bu etken istihsal faktörlerinin ikincilerden birincilere yer değiştirmesi şeklinde görülür.

Gelişmekte olan bölge, nisbi az gelişmiş bölgedeki aktif elemanların bir kısmını kendine çekerek net bir göç kaydedecektir. Çünkü, gelişen bölgelerde hayat seviyesi ve ücretler ülkenin diğer kısımlarından daha yüksektir ve şehir hayatının konforu ve kolaylığıyla birlikte, iş imkânları daha fazla ve çeşitlidir. Bununla beraber, göç hareketi neticesi nisbi az gelişmiş bölgenin gizli işsizleri emilerek, bu bölgede olumlu etkiler yapma yerine, en işe yarayan elemanların (yani kalifiye işçiler, müteşebbisler, entellektüeller ve bilhassa gençler) (24) göçedeceği için, bu göç nisbi az gelişmiş bölge üzerinde olumsuz tesirlerde bulunacak ve aktif elemanlarını kaybeden bu bölge, daha da gerileyecektir.

Kalifiye elemanın nisbi az gelişmiş bölgeden gelişmiş bölgeye doğru kayması hareketine, aynı yönde bir kapital transferi de eşlik edecektir. Çünkü, gelişmekte olan bölgelerdeki yüksek talep seviyesi yatırımları teşvik ederken, mevcut kapital arzı hareketli bir taleple karşılaşacaktır. Bunun yanında, nisbi az gelişmiş bölgelerde - ki buralarda bankaların girmesi oldukça zordur ve kapital normal olarak daha pahalıdır - kapital talebi yetersizdir. Banka sistemi, geri kalmış bölgelerin tasarruflarını, kapitalin nisbeten daha yüksek bir talep bulduğu ve sağlam kâr getiren bölgelere transfer etmeyi tercih edecektir.

Nihayet, ticaretin normal işleyişi geri kalmış bölgelerin üzerinde olumsuz etkilerde bulunur. Zira, nisbeten daha yüksek randımana sahip olan gelişmiş bölge endüstrisi, durgun bölgelerin düşük randımanlı endüstri ve el sanatlarıyla rekabet ederek, bu mevcut faaliyetleri körler ve kendi ürünlerine pazar sağlar. Ayrıca, gelişmekte olan bölgelerin endüstrileşmesi, diğer bölgelerde bulunmayan veya ikamesi imkânsız mallara yönelmişse, az gelişmiş bölgeler bu ticaretten daha çok zarara uğrayacaklardır. Çünkü bu nisbi az gelişmiş bölgeler, daha önce yabancı memleketten ucuz fiattan ithal ettikleri endüstriyel malları, son zamanlarda gümrük duvarları ile korunan gelişmekte olan bölgelerden daha pahalı almak zorunda kalacaklardır (25). Eskiden dışarıdan daha ucuza ithal

(24) MYRDAL G. Op. Cit. s. 40.

(25) HIRSCHMAN A.O. Op. Cit. s. 214.

edilen, fakat sonradan gelişmekte olan bölgelerde, ithal fiyatlarının çok üstünde bir maliyetle üretilen, otomobil, radyo, televizyon, buzdolabı v.b. gibi pek çok mal buna misal olarak gösterilebilir (26). Gelişmekte olan bölgelerin ekonomilerinde hakim sektör, endüstri olmakla beraber, nisbi geri kalmış bölgelerde hakim sektör hâlâ tarımdır. Fakat, yalnız endüstri ve tarım dışı diğer sektörler değil, aynı zamanda tarım sektörü bile, az gelişmiş bölgelerde gelişmiş bölgelere nisbetle daha az bir verim seviyesine ulaşabilmektedir (27).

Durdurucu etken üzerindeki diyeceklerimizi bitirmeden önce, teorisyenler tarafından Gunnar MYRDAL'a gelinceye kadar göz önüne alınmayan ekonomi dışı etkenlerin önemini de belirtmek istiyoruz.

Nisbi geri kalmış bölge, iyi bir yol şebekesinin yapımı ve bakımı ile, özlü bir sağlık ve tedavi masraflarını kaldıracak güçte değildir. İyi bir yol şebekesine sahip olmayan bu bölgeler, ticari münasebette dâima dezavantajlı durumda olacakları için, daha da fakirleşecekler ve neticede gerçek ihtiyaçlarını karşılayacak yolların yapımı daha da zorlaşacaktır. Sağlık servisinin yetersizliği ise, bu nisbi az gelişmiş bölgelerde verimin daha da düşük olmasıyla neticelenecektir. Köksüz dini adetler ve kocakarı ilaç ve tedavileri yer yer bu bölgelerde sağlık servisinin görevlerini yapacaklardır.

B. Geliştirici Etkenler

Yukarıda incelediğimiz durdurucu tesirin yanı sıra, gelişmekte olan bir bölge, ülkenin diğer bölgeleri üzerinde, aynı zamanda «beli bir merkezkaç atılış hareketi» (28) ile pozitif bir etkide bulunur.

Gelişmekte olan bölgelerin sürükleyici endüstrileri (les industries matrice), geri bölgelerin hammadde ve ziraî ürünlerini satın alırken buralarda yeni pazarlar doğururlar. Eğer nisbi az ge-

---

(26) Sorunu makro açıdan düşünersek, ülke ekonomisinin bütününlü yüksek gümrük duvarları ile korumak lâzımdır. Belki kısa devrede bu yüksek gümrük duvarları neticesi, zaten endüstrisi mevcut olmayan az gelişmiş bölge, gelişmiş bölgenin daha pahalı olan ürünlerini satın almak zorunda kalacaktır. Buna rağmen, uzun devrede bu yeni gelişen endüstriler, yalnız gelişmiş bölge için değil, bütün ülke endüstrisi için ve dolayısıyla - bilhassa geliştirici tesir neticesi - nisbi az gelişmiş bölge kalkınması için çok lüzumlu olacaktır.

(27) MYRDAL G. Op. Cit. s. 41.

(28) LAJUGIE J. «Les conditions...» Op. Cit. s. 282. ve MYRDAL G. Op. Cit. s. 44.

lişmiş olan bölgelerde yeni gelişen bu pazarlar yeterli sayıda yeni istihdam yaratırlarsa yani doğacak nihaî mal taleplerini giderebilmek için tüketim malları sanayi kurulabilir.

Ayrıca, gelişmekte olan bölge, diğer fakir bölgelerdeki işsizlerin bir kısmını da massedebilirse, bu ikinci grup bölgelerdeki emeğin marjinal verim seviyesi yükselecektir (29).

C. Bu iki kategori etkenin birlikte bulunmasından doğan sonuçlar

F. PERROUX'un meşhur cümlesinde de belirttiği gibi, iktisadi kalkınma, gelişme nokta veya kutuplarında farklı şiddette belirlenip, çeşitli kanallardan ve farklı nihaî etkilerle bütün ekonomiye dağılır (30). Bir merkezde başlayan iktisadi gelişmenin, ülkenin diğer kısımlarına yayılması veya diğer bölgelerdeki iktisadi durumu daha da kötüye götürmesi, bu iki etkenin birinin diğerini bastırması neticesinde olacaktır. Şöyle ki, geliştirici etkenin yeterince kuvvetli olmaması, yani durdurucu etkenin hakim durumda olması, dengesizliği giderek artıracaktır. Bu iki etkenin bir birini nötrleştirdiği durgun bir halin devamlı olması ise düşünülemez, zira bir yerde başlayan kalkınma hareketi «kümülatif» hareketler neticesi dengesizliği azaltıcı veya fazlalaştırıcı yönde etkiliyecektir.

Her memleketin içindeki farklı bölgeler, iki uç arasında, gelişme halinde olan bir birinden farklı gelişme seviyelerinde bulunabilirler. Bu gelişme hızları farklı bölgelerin toplamı, yeterli bir gelişme seviyesine erişiyorsa ülkenin ekonomik standardı yükselecektir (31).

Bir ülkede, kalkınmakta olan bölgenin başlangıç hızı oldukça kuvvetli ve de merkezkaç yayılma hızı yeterli ise, ve her az gelişmiş bölge geliştirici etkenden, durdurucu etkeni tesirsiz hale getirecek kadar istifade edebilirse, «bu halde bölgesel dengesizlik sorunu, bu ülkenin bölgeleri arasında ki farklı gelişme oranları varlığı gibi bir sorun haline dönüşür» (32). Çok görülen haliyle, az gelişmiş ülkelerde duraklayan ve bazan gerileyen safhada bulunan bir çok bölge bulunabilir. Eğer ülkenin iktisadi gelişmesi «yalnız piyasa güçlerine» (33) bırakılırsa, gelişmiş ve az gelişmiş bölgeler arasındaki den-

(29) HIRCHMAN A.O. Op. Cit. s. 214.

(30) PERROUX F. «L'Economie du XX...» Op. Cit. s. 143.

(31) MYRDAL G. Op. Cit. s. 45.

(32) Ib. Id., s. 45.

(33) GANNAGE E. Op. Cit. s. 182 ve MYRDAL G. Op. Cit. s. 45.

gesizlik, az gelişmiş memleketlerde daha da artan bir yönde gelişecektir. Gerçekten bölgesel dengesizlik üzerine yapılan çalışmalar bize gösteriyor ki, günümüzde aşağı yukarı her memlekette bölgesel dengesizlikler vardır. (34), fakat bunların dereceleri az gelişmiş memleketlerde, gelişmiş memleketlerinden daha fazladır (35). J. F. GRAVIER tarafından nakledilen istatistiki bilgiler de, Batı Avrupa ülkeleri (İngiltere, Federal Almanya, Hollanda, Fransa, Avusturya) ve Amerika Birleşik Devletlerinde bölgesel dengesizliğin azalan bir hızla, az gelişmiş memleketlerde ise artan bir hızla geliştiğini göstermektedir. Örneğin Batı Avrupa'da Almanya ve iki komşusu Avusturya ve Hollanda bize, ikinci dünya harbinden bu yana «eski teknik» devresinde belirmiş olan dengesizliklerin kendiliğinden düzeldiği gelişmiş memleketler örneğini veriyorlar. (36). Fransa'ya gelince, eskiden mevcut dengesizlik, aynı tarih Almanya'sındakinden beş kat daha fazla idi. Fakat zamanla bu dengesizliğin azalması yönünde gelişmeler kaydedilmesine rağmen (37), bugün hâlâ dengesizliklerin derecesi yönünden Almanya'dan daha geridir. Bölgesel dengesizliğin ilk ortaya çıktığı ülke olan İngiltere'de ise, bölgeler arası bir karakter taşıyan ve oldukça orjinal olan şehir - kır dengesizliği, ikinci dünya savaşından bu yana azalma yönünde gelişti.

Gelişmiş ülkelerde görülen bölgesel dengesizliği azaltıcı yöndeki gelişmeye karşılık, az gelişmiş memleketlerde bu dengesizliğin zamanla daha fazla arttığı saptanmaktadır. J. F. GRAVIER, az gelişmiş bölgelerin alt yapı yatırımlarının fakirliğinden dolayı, kapitalin ve dinamik insan gücünün modern ekipmanla donatılmış olan nispeten gelişmiş bölgelerde toplandığına işaret ediyor. Örneğin, 1930 ile 1968 seneleri arasında, Mısır'ın nüfusunun 14,2 milyondan 32 milyona yükselmesine karşılık, Kahire'nin nüfusunun 1.060.000 kişiden 4.585.000 kişiye yükselerek, dörde katlandığını; Venezüella'nın toplam nüfusu üç katı olurken, Karakas'ın nüfusunun on kat arttığını, ve Peru'nun nüfusu iki kat olurken, Lima'nın aşağı yukarı on kat büyüdüğü görülmektedir.

(34) MAILLET P. «La croissance économique» Op. Cit. s. 44.

(35) MYRDAL G. Op. Cit. s. 46. et BOUDEVILLE J.R. «Les espaces économiques» Op. Cit. s. 44.

(36) GRAVIER J.F. Op. Cit. s. 84.

(37) Örneğin, 1962 ve 1968 sayımları arasında bir düzelmeye görülüyor. Bu devrede Fransa'nın nüfusu, % 7,1 artarken, Paris'in nüfus artışının hafif bir yükselme ile % 9,2 eriştiğini, buna rağmen Province - Cote d'Azur'un % 17'e Rhone-Alpes'in % 10,1'e ve Languedoc - Roussillon'un % 9,8'e yükseldiğini görüyoruz.

Yerleşme merkezlerinin hastalık denecek kadar aşırı büyümeleri bu ülkelerin milli zenginliklerini, nüfus sayımı rakamlarının az ifade edebileceği, büyük oranda müsadere eder. Örneğin, 1968 yılında 8,5 milyon Irak'ının iki milyona yakını Bağdad'ta, Peru nüfusunun % 20 si Lima'da, Venezüellalıların % 22'sinin Karakas'ta, Küba'lıların % 23 ünün Havana'da, ve 9.350.000 Şili'nin 3 milyonunun Santiago'da toplanması bu memleket ekonomileri için büyük zarardır (38).

Söylenenlerden iki sonuç çıkarılabilir : Birincisi, bölgesel dengesizliklerin az gelişmiş memleketlerde gelişmiş memleketlere oranla çok daha fazla olduğu, ikincisi ise, bölgesel dengesizliklerin, az gelişmiş memleketlerde gittikçe artan bir yönde işlediği halde gelişmiş memleketlerde gittikçe azalan bir yönde işleridir. G. MYRDAL bu ikinci hali incelerken, bir memleketin iktisadi kalkınma seviyesi ne kadar yüksek ise, geliştirici etkenin de o ölçüde kuvvetli olacağını belirtiyor. «Yüksek seviyede bir kalkınma, taşıma ve haberleşme şebekelerinin geliştirilmesine, yüksek bir tahsil seviyesine ortak değer ve fikirlerde daha dinamik bir inana eşlik eder ki, bütün bu elemanları iktisadi gelişmenin merkezkaç yayılma gücünü artırmaya çalışır veya bunun işlemesine engel olan maniaları ortadan kaldırır» (39). Aynı yazara göre durdurucu etkeni nötralize edebilmek için, oldukça yüksek bir gelişme düzeyine erişmiş bir ülkede, geliştirici etkenin oldukça kuvvetli olması lazımdır. Gerçekten de bu ikinci etken, kalkınma sürecinin önemli bir faktörü olarak iktisadi kalkınmayı daha da alevlendirecektir. O halde, bir ülke belirli bir kalkınma düzeyine erişince, bölgesel dengesizlikler kendiliğinden ortadan kalkmaya doğru gidecektir. Bu hale örnek olarak, daha önce verdiğimiz Batı Avrupa ülkelerine, Amerika Birleşik Devletleri örneğini ekleyebiliriz. J. F. GRAVIER'in de belirttiği gibi, 1929 krizi sıralarında, zengin ve fakir bölgeler arasındaki dengesizlik fevkalade fazla idi. New-York devleti geliri memleket ortalamasının % 165'i ile rahat bir şekilde başta geliyordu. Buna rağmen, Alabama ve Arkansas, memleket ortalamasının yalnız % 45'ini, Missisipi % 40'ını Carolin du Sud % 37'ini temsil ediyordu.

1967 yılında, aynı istatistikler bu güney devletlerini yine son sıralara sokmakta, fakat bu defa gelirler ülke ortalamasının % 60,4 (Missisipi) ile % 69,1 (Caroline du Sud) arasında değişmektedir. New - York ile Connecticut, % 123,2 ile yine başta bulunmaktadır.

(38) GRAVIER J.F. Op. Cit. s. 71 ve 72.

(39) MYRDAL G. Op. Cit. s. 47.

Birinci ile sonuncu arasındaki açıklık 2,04 kat kadar azalmakta ve burada daha çok en fakir devletlerin en fazla gelişme kaydettikleri saptanmaktadır. Şöyle ki; bu süre içinde fert başına gelir Arkansas ve Missisipi'de 6,9 ve 7,8 defa, Caroline du Sud'de 8,6 defa yükselmesine rağmen, aynı gelir bütün Amerika Birleşik Devletleri için 4,6 defa ve New York için sadece 3,3 defa artmıştır (40).

Sonuç olarak bir defa daha tekrarlıyabilirizki, gelişmiş ve az gelişmiş memleketlerde kendiliğinden oluşan bir temayül, birincilerde bölgesel dengesizliği azaltıcı, ikincilerde ise artırıcı şekilde gelişmektedir. Zira, birincilerde geliştirici etken, ikincilerde ise durdurucu etken daha hakimdir. Ve diyebilirizki, piyasa güçleri az gelişmiş memleketlerde dengesizlikleri artırıcı yönde işlediklerinden iktisadi kalkınmaya da büyük bir engeldir, çünkü kaynakların cömertçe israfı düzeni kendiliğinden çalışmaktadır.

II — BÖLGESEL DENGESİZLİĞİN FAYDA VE SAKINCALARI

Bir önceki bölümde, gelişme merkezlerinin doğmasını ve bunun sonucu olarak da bölgesel dengesizliğin ortaya çıkışını gördük ki, bu olaylar bir memleketin iktisadi kalkınması için erişilmesi gereken ilk şart ve kaçınılmaz bir zaruret oluyordu. O halde, her ülke pek arzu edilmeyen bu devreyi geçirmek zorundadır. Bu bölümde bölgesel dengesizliğin avantajlarına kısaca değindikten sonra, mahzurlarını inceleyerek, dengesizliğin piyasanın normal işleyişine, piyasa kuvvetlerine terkedilmemesi lazım geldiğini belirtmeye çalışacağız.

Hemen belirtelim ki, iktisadi ve sosyal kalkınmanın belli noktalarda toplanması, iktisadi ve sosyal diyebileceğimiz bir takım mahzurlar doğurur. İktisadi açıdan bakıldığında, bir ülkede gelişmiş ve az gelişmiş bölgelerin varlığı, üretim faktörlerinin tam kullanılmaması, atıl bırakılmasıdır ki, bu da iktisadi israftır. Neticede toplam milli gelir daha aşağı bir seviyede teşekkül edecek ve fert başına düşen ortalama milli gelir de bir miktar daha düşük olacaktır.

Bu zaten düşük olan milli gelirin bölgeler arasında adaletsiz dağılımı, yani gelişmiş bölgelerin az gelişmiş bölgelere oranla çok büyük bir pay alması, iktisadi mahzurlar yanında, sosyal bir takım

---

(40) GRAVIER J.F. Op. Cit. s. 71 ve d.

mahzurlar da doğurur. Alt yapı yatırımlarının da daima yetersiz olduğu bu az gelişmiş bölgeler halkı, sosyal bir takım hizmetlerden faydalanamadığı gibi, iş bulma imkânları da sınırlıdır. Bu bölgelerde çalışmak durumunda kalan devlet memurlarına mahrumiyet zammı verilirken, burada yaşayan halkı kendi şartlarında bırakmak nisbi bir sosyal adaletsizlik yaratır.

Bölgesel dengesizliğin bu iktisadi ve sosyal mahzurlarını bir yana bırakarak, meselenin biraz da şehircilik yönüne eğilerek, gelişmekte olan bölgelerdeki şehirlerin aşırı kalabalıklaşması sonucunda ortaya çıkan fayda ve mahzurları inceledikten sonra, bölgesel dengesizliğin politik sakıncaları ile konumuzu bitirelim.

1 — Nüfusu çok yoğun olan bölgelerin avantaj ve dezavantajları.

Jean François BESSON'a göre, şehirselleşmelerin avantajları daha ilk anda ekonomik ve sosyal planda açıkça belirirler (41).

— Sosyal planda, büyük şehirlerin çok fazla faaliyet imkânlarına sahip olması ve oynadığı çeşitli roller, bu şehirlerin çekim gücünü verir.

— Ekonomik planda ise, çok büyük bir piyasanın varlığı, taşıma masraflarının düşüklüğü ve dışsal ekonomi avantajları önem taşır.

Aile açısından bakıldığında, büyük merkezler, ailenin bütün fertlerine ihtisaslarına göre iş bulabilme imkânları ile çalışma emniyeti veren, geniş iş pazarları sağlarlar. Yine gelişmekte olan bölgelerin merkezleride, kültürel faaliyetler (müze, kütüphane, konferans, eğlence v.s.) oldukça zengin ve bazı özel servisler (meşhur avukatlar, büyük ihtisas isteyen branşlarda çalışan doktorlar v.s.) bulunur.

Bu sosyal ve ekonomik avantajlar yanında, işletmelerin ürettikleri malların mal oluş fiyatına ve şahısların hesaplarına sokulmayan, rakamlarda ifadesi güç olan (42) ve ancak şehirselleşme seviyesinde muhasebeleştirilebilen ve aynı zamanda makroekonomik bir

(41) BESSON J.F. «L'integration urbaine» P.U.F. Paris. 1970 s. 211.

(42) JEANNENEY J.M. «A la recherche de principes pour une politique nationale de developpement des économies regionales» in Revue Economique 6 no. 1956 s. 870.

hesaplamayı gerektiren (43) aşırı şehirleşmenin sakıncalarını da göz-
önüne almak lâzımdır.

Aşırı büyüyen yerleşme merkezlerinin sakıncalarını «toplumsal maliyetler» (coûts sociaux) ve «şehirsel gelişmenin maliyetleri» (Coûts de la croissance urbaine) terimiyle ifade edilebilir (44).

P-N DERYCKE (45) şehirsel gelişmenin sosyal maliyetlerini, önce parasal olmayan maliyetler olarak, daha sonra da, özel ve adaptasyon, gelişme ve kalkınma maliyetleri olarak sınıflıyor.

Oldukça ağır olan parasal maliyetlerinin yanında, büyük şehirsel yığılmaların parasal olmayan maliyetleri şu şekilde değerlendirilerek sıralanabilir : beşeri maliyetler, toplumsal maliyetler, eksi dışsal ekonomiler, zaman kaybı ve aşırı şehirleşmeden doğan her türlü zorluklar (46).

Parasal hususları kapsayan şehirsel gelişmenin özel maliyetleri bir taraftan arsa fiatlarını diğer taraftan da yer değiştirmenin genel maliyetlerini ilgilendirir. Bunlardan birincisi, şehirlerin büyüklüğü ve benzer tarzdaki şehirler için merkeze olan uzaklığa göre değişir. Bunlardan ikincisi, yani yer değiştirmenin genel maliyeti ise direk ulaşım harcamaları ve yolda kaybedilen saatlerin ve ödenen ücretlerin bu vesileyle değerlendirilmesini kapsar.

Kamusal maliyetler, şehirleşme masraflarının en iyi bilinen kısmıdır. Bu maliyetler daha çok belediye bütçelerinde görülebilen, çalışma ve donatım harcamalarıyla ilgilidir.

Üçüncü gruba gelince, P-H. DERYCKE, adaptasyon maliyetini, belli bir şehirsel nüfusun faydalandığı kamu hizmetlerinin kalitesini artırmak olarak tarif ediyor. Gelişme maliyeti ise, belli bir miktarda artan nüfusa, aynı kalitede hizmet götürmekle ilgilidir. Ve kalkınma maliyeti ise, adaptasyon maliyeti ile gelişme maliyetini içine alır (47).

---

(43) BESSON J.F. «l'Economie urbaine» Op. Cit. s. 212.

(44) DERYCKE P.N. «l'Economie urbaine» P.U.F. Paris. 1970. s. 217.

(45) İb. İd. s. 218 - 224.

(46) Parasal olmayan maliyetler için, bakınız: BESSON J.F. «L'Integration Urbaine» Op. Cit. s. 211 - 221.

(47) İb. İd. s. 223.

Bu şehirsal aşırı büyümeleri ve bunun neticesi ortaya çıkan yukarıda kısaca özetlediğimiz çeşitli maliyetler, bizi ister istemez şehirsal bir kalkınma politikasına yöneltiyor. Bu açıdan üzerinde durulması gereken ilk sorun, yerleşme merkezlerinin optimal büyüklüğüne olarak saptanmalıdır, sorusu oluyor. Bu konudaki çeşitli çalışmalar gösteriyorki, yerleşme merkezlerinin nüfusu arttıkça, yapılması gerekli harcamalar ve ortaya çıkan sakıncalar - ki biz bunları yukarıda çeşitli maliyetler şeklinde gördük - baş döndürücü bir hızla yükseliyor. Robert MOSSE, Fransız şehirleri üzerinde yaptığı bir çalışmada, yerleşme merkezlerinin nüfusu arttıkça, fert başına düşen ortalama alışılmış (ordinaire) masrafların, önce arttığını, 80 ve 100.000 kişilik bir tabandan itibaren hafif bir düşme gösterdiğini ve nihayet belli bir optimumdan sonra anormal bir yükselme gösterdiğini saptıyor (48). Aşağıdaki tablo da görüldüğü gibi, 80 ile 100 binlik nüfuslu yerleşme merkezleri henüz optimal bir büyüklüğe erişmemiştir. Bu merkezlerin nüfusları ancak 200 ile 300 bin kişiyi geçtikten sonradır ki, şehirsal gelişmenin sakıncaları ortaya çıkmaya başlayacak ve gelişmenin maliyeti süratle alevlenecektir (49).

Toplumsal maliyet yükünü minimuma indirebilmek için, Amerikalıların yaptığı gözlemler, yerleşme merkezlerinin optimal büyüklüğünün 150 ile 200 bin kişi arasında saptanması görüşünü önermektedirler (50).

---

(48) MOSSE Robert «Recherches sur les coûts des concentrations urbaines», Univ. de Grenoble, fascicule ronéotypé. s. 10. Nakleden; DERYCKE P.H. Op. Cit. s. 227 ve 241.

(49) 1950 de Fransız İmar ve İskân Bakanlığı yetkilileri, yerleşme merkezini optimal büyüklüğünü 50.000 kişi olarak saptadılar, fakat bu hesaplamalar yapılırken yalnız belediye masrafları gözönüne alınmıştı. Bakınız: Minisère de la Recoustruction et de l'urbanisme. «Pour un plan national d'aménagement du territoire» Paris. 1950. Yine şehirlerin optimal büyüklüğü üzerine, bakınız: JEANNENEY S.M. Op. Cit. s. 877.

(50) LILLIBRIDGE R.M. «Urban Size: An assesement» Lend Economies, nov. 1952. s. 341, nakleden MICHAND Laurent «La politique regional française; son application dans la region Langnedoc - Roussillon» These Univ de Montpellier, 1966. s. 13.

1962 FRANSASINDA YERLEŞME MERKEZLERİNİN BÜYÜKLÜĞÜ
İLE FERT BAŞINA DÜŞEN ALIŞILMIŞ MASRAFLARIN ORANI

Yerleşme merkezi kategorisi	Kişi başına düşen harcama (Frank olarak)	Milli ortalama- ya oranla indeksler
5.000 kişiden az	144,17	65,13
5.000 ile 10.000 kişi arası	181,64	82,06
20.000 ile 30.000 kişi arası	209,02	94,47
50.000 ile 80.000 kişi arası	265,72	120,04
100.000 ile 200.000 kişi arası	279,04	126,06
200.000 kişiden fazla	267,32	118,50
Paris şehri	738,53	383,60
Metropol (milli ortalama)	221,35	100,00

Kaynak : MOSSE R. Op. Cit. s. 230.

Optimal şehir büyüklüğü üzerinde Türkiye'de yapılan çalışmalar ise, daha çok tahmini bir takım hesaplamalara dayanmaktadır. Örneğin, Tuğrul AKÇURA bir makalesinde, ülkemizde yerleşim merkezlerinin analizini yaparken, 100 bin den az nüfuslu yerlerin geleneksel, 500 bin kişiyi geçen merkezlerin modern faaliyetler için uygun yerler olduğunu belirtiyor. Yine aynı yazar; modern faaliyetler açısından büyük yerleşme merkezlerinin kurulmasını öneriyor, ve ancak nüfusu bir milyonu aşan yerleşme merkezlerinde görülmesi gereken hizmetlerin maliyetlerinin arttığını ve sosyal zorlukların başladığını belirtiyor (51).

Bu fikirlere karşıt bir takım argümanların ileri sürülmesi mümkün değildir. Örneğin, yerleşme merkezlerinin nüfusun artması ile toplam sosyal maliyetlerin yükselmesi, bazı özel kamu hizmetlerinin bu nüfusun artışı oranında azalması olayına aykırıdır. Yves FREVILLE'in de belirttiği gibi, belli bir yerleşim sahası için lu-

(51) AKÇURA Tuğrul, «Optimum şehir büyüklüğü ve Türk şehirleri» in. Dokuzuncu İmar ve Şehircilik Haftası konferansları. Sevinç Mat. ANKARA. 1969 s. 63 - 94.

zumlu kollektif hizmetlerin işleyiş maliyeti, belli ve sabit bir miktardır ve eğer aynı yerleşim alanındaki kişi sayısı artarsa, yani nüfus daha yoğunlaşırsa, masraflar dâima sabit olacağından, kişi başına düşen maliyet azalacaktır (52).

Nihayet, bütün çalışmalara rağmen, yerleşme merkezlerindeki yapılacak masrafları minimuma indirecek belli bir optimal büyüklüğü katı olarak tayin etmenin zorluğundan bahsedebiliriz.

2 — Bölgesel dengesizliğin politik sakıncaları.

Aynı sınırlar içinde yaşayan, aynı anayasaya ve onun kanunlarına bağlı olan ve nihayet aynı hükümet tarafından idare edilen bir ülkenin çeşitli bölgeleri arasında ekonomik ve sosyal dengesizliklerin mevcut olması ve bu dengesizliklerin az gelişmiş ülkelerde giderek artması, yalnız ekonomik ve sosyal açıdan değil, politik açıdan da büyük sakıncalar doğuracaktır. Ülkenin bir kısmı gittikçe hareketlenip kalabalıklaşarak, daha da zenginleşirken, diğer bazı bölgelerin gittikçe sönükleşmesi, mevcut dinamik insan gücünü, kapitalini kaybetmesi sonucu çöl haline gelmesi, bu iki grup bölgelerin ortak benzerliklerinin gittikçe azalması ve neticede bir birine yabancılılaşması ile son bulur. Bir takım yan faktörlerin de mevcut olmasına rağmen, kaynağını bölgeler arasındaki iktisadi ve sosyal dengesizliklerde bulan bir takım çalışmalar, (Doğu ile Batı Pakistan arasındaki çatışma, İngiltere ile İrlanda arasındaki çatışma, Fransa'da Bretagne sorunu, Amerika'da Kuzey - Güney harbi v.s. gibi) buna örnek gösterilebilir.

Netice olarak belirtebiliriz ki, endüstri devrimiyle ortaya çıkan bölgesel dengesizlik, önce çok süratli olarak artmakta, ülke belli bir kalkınma düzeyine erişince duraklamakta ve iktisadi kalkınmanın bütün memleket yüzeyine yayılmaya başladığı andan itibaren ise, giderek azalma yönünde gelişmektedir. Diğer taraftan, az gelişmiş ülkelerde kalkınma seviyesi çok düşük bir düzeyde olduğu için, dengesizlik gittikçe artmaktadır. Bölgesel dengesizliğin düzeltilmesini piyasanın normal işleyişine, yani piyasa güçlerine bırakmak ve hiç bir müdahalede bulunmamak, bunun çok uzun bir süre devam etmesini istemek demektir.

İktisadi kalkınmaya hız ve yön vermek için bugün hem sosyalist hemde kapitalist ülkelerde ekonomiye müdahalelerde bulunmaktadır. İktisadi planlamanın mevcut olduğu ülkelerin çoğunda

(52) FREVILLE Yves. Op. Cit. s. 89 nakleden DERYCKE, Op. Cit. s. 230.

hazırlanan kısa ve uzun vadeli kalkınma planları bu ülkelerin kaynaklarının rasyonel kullanımını önerirken, aynı zamanda iktisadi kalkınmanın memleket yüzeyine rasyonel dağıtılmasına, yani bölgesel dengesizliklerin düzeltilmesine de çalışmaktadırlar.

Bölgesel dengesizliğin oldukça açık görüldüğü memleketimizde de, bunun azaltılması için beş yıllık planlar seviyesinde çalışmalara hemen başlamak, daha doğrusu eksik ve yavaş olan çalışmalara bilinçli bir şekilde yön ve hız vermek lâzımdır.